

СЕПАРАТИЗМ ЯК ПРЯМА ЗАГРОЗА ТЕРИТОРІАЛЬНІЙ ЦІЛІСНОСТІ УКРАЇНИ

Андрій Володимирович НОСАЧ,

*кандидат юридичних наук,
докторант Харківського
національного університету
внутрішніх справ
orcid.org/0000-0002-6171-0108*

Сучасною, як і багатовіковою, запорукою стабільного розвитку та функціонування держави є збереження її територіальної цілісності. Сучасний прогресивний розвиток більшості країн світу не спроможний вирішити питання територіальної цілісності, в результаті чого деякі держави стикаються з проблемами анексії, сепаратизму, сецесії та загрозою агресивних військових дій.

Наша держава, на сьогоднішній день, стикнулася одразу з декількома проблемами, що створюють загрозу для територіальної цілісності України. Майже п'ять років Україна намагається стабілізувати ситуацію на сході країни, а також повернути Автономну Республіку Крим до складу України.

На сьогоднішній день, термін «сепаратизм» хоча і не має закріплення у КК України, та на практиці дорівнює діям, передбаченими ст. 110 цього кодексу. Наука міжнародних відносин під сепаратизмом розуміє – «теорію, політику та практику, спрямовану на відокремлення, відділення частини території держави задля створення нової самостійної національної держави або її автономізації. Ідеологією сепаратизму є націоналізм» [1, с. 39].

Процес відділення частини території держави може відбуватися за різними сценаріями, від добровільної передачі території (СРСР) до збройного сепаратизму. Останній варіант вирішення проблеми може викликати незадоволення інших держав і їх бажання втрутитися у справи. Вимога іншої держави інкорпорувати територію, де проживають зарубіжні сородичи, теж означає зміну державних кордонів, тому засновані на етнічній приналежності вимоги можуть стати причиною не тільки міжетнічної, а й міждержавної війни [2]. Підтвердженням цього є результати опитування Центру Разумкова, які констатують, що рівень міжрегіональної відчуженості українських громадян є високим, зокрема громадяни України вважають більш близькими до себе

жителів сусідніх країн, ніж мешканців різних регіонів власної країни [3].

Таким чином, можна зазначити, що такому складному явищу як сепаратизм передуює певний час, в продовж якого формуються його детермінанти. Основні передумови виникнення сепаратизму закладені на загальнодержавному рівні, де формується підґрунтя для всіх сфер життя соціуму. Неefективна політика держави у економічному, політичному (зовнішня і внутрішня політика), соціальному, правовому, духовно-культурному, інформаційному, обороноздатному секторах та секторі безпеки запускає уповільнені механізми, що у своїй кінцевій меті породжують злочини проти основ конституційного ладу.

Слабкість державних інститутів, історична пам'ять, географія розселення етнічних меншин та інші фактори разом визначають ризик сепаратизму в різних державах. Аналізуючи зазначені фактори, їх можна об'єднати у декілька груп: 1) соціально-економічні – нерівність в рівні життя, безробіття, різне представництво в престижних професіях; 2) адміністративно-політичні – ієрархія народів (союзні, автономні республіки, автономні області й округи), представництво в органах влади, входження однієї форми національної державності в іншу; 3) культурно-мовні – недостатня, з точки зору не титульних народів, увага до національної культури і мови, витіснення титульною мовою національних мов суспільного життя; 4) етнодемографічні та етноміграційні – швидкі зміни у співвідношенні чисельності контактуючих етносів у наслідок міграції і відмінностей в рівні природного приросту населення; 5) етнотериторіальні – неспівпадання державних або адміністративних кордонів з кордонами розселення народів, довільне перекроювання міждержавних кордонів, безпідставна передача територій; 6) конфесійні – поліетнічність національних утворень та багатоконфесійність населення, що накладаються та переплітаються один з одним; 7) історичний – вплив минулих взаємин народів (не лише мирні, але й конфліктні, нерівноправні, війни і т. д.) [4, с. 87-88].

Треба зазначити, що в разі збігу всіх видів кордонів (етнічних, конфесійних, цивілізаційних, культурних, економічних, особливостей адміністративно-територіального поділу) їхня бар'єрна роль суттєво зростає. Так, своєрідний розлом у державі закладає конфліктний потенціал, який доволі часто, за відсутності адекватної внутрішньої політики держави, стає відправною точкою

до наростання конфлікту між різними групами (релігійними, соціальними, етнічними, національними тощо) [1, с. 46]. При чому, забарвлення соціальних груп за різними ознаками, виступає лише формою прояву таких конфліктів, а причиною, найчастіше, є різні соціально-політичні інтереси.

Справжніми причинами наростання протиріч, і як наслідок виникнення конфліктів між спільнотами людей, можуть бути економічні, політичні, мовні, культурні, релігійні і навіть територіальні чинники, в основі яких, закладено порушення прав і свобод, справедливості та рівноправ'я спільнот. В результаті зазначених протиріч жодна країна не захищена від загрози сепаратизму, у тому числі високорозвинені та благонадійні.

Важливо відмітити, що активізація сепаратистського руху відбувається також за наявності зовнішньої підтримки (зовнішніх союзників), яка є джерелом різноманітних ресурсів на користь сепаратистів.

Дотримання принципу територіальної цілісності реалізовується не лише через декларативне закріплення у міжнародному та національному законодавстві, але і у реальній спроможності його забезпечення та захисту. Таке нехтування міжнародним правом призвело до зовнішньополітичної та воєнно-політичної атмосфери навколо нашої країни, яка характеризується прямою загрозою державному суверенітету та порушенням територіальній цілісності.

Існуюча система міжнародних гарантій територіальної цілісності України не забезпечила незалежного державного статусу України, її політичного суверенітету, територіальної цілісності та задовільного рівня національної безпеки. До системи міжнародних гарантій незалежності і територіальної цілісності України можна віднести: Тристоронню заяву президентів України, США і Російської Федерації, підписану в Москві 14 січня 1994 р., де повідомлялося, що США і Росія готові надати Україні гарантії безпеки після набуття чинності поширеної на Україну частину Договору між СРСР і США про скорочення та обмеження стратегічних наступальних озброєнь, підписаного у 1991 р., і приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, які створили умови для формування системи міжнародних документів, спрямованих на забезпечення суверенітету та територіальної цілісності України; Меморандум про гарантії безпеки у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, підписаний у Будапешті (Угорщина) 5 грудня 1994 р. президентами України, Російської

Федерації, США та прем'єр-міністром Великобританії, згідно з яким, сторони підтвердили свої зобов'язання «згідно з принципами Заключного акта поважати незалежність і суверенітет та існуючі кордони України».

Вочевидь, наявність правового захисту територіальної цілісності держави на різних рівнях є недостатньою умовою для захисту конституційних цінностей. Відсутність реальних можливостей дати відсіч на зазіхання у бік державного суверенітету та цілісності утворюють «вакуум безпеки», який можливо усунути за наявності сучасного потужного оборонного комплексу та професійної обороноздатної армії. Нажаль, останні ознаки не повною мірою притаманні українській державі, що також можна віднести до прорахунків у державній політиці.

На підтвердження цього можна навести думку М. Кервера, що «наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. найбільш поширеною формою військового протиборства став внутрішній озброєний конфлікт та громадянська війна, які з необхідністю впливають на територіальну цілісність держав» [5, с. 10]. В результаті цього сучасний світ характеризується кризово-нестабільною тенденцією свого розвитку, яка, на думку К. Прая, супроводжується ескалацією озброєних конфліктів як по горизонталі (втягнення в них нових держав та регіонів), так і по вертикалі (збільшення масштабів та інтенсивності насилля в межах нестабільних держав» [6].

Більше того, коли безпека держави залежить від підтримки інших країн, це є суттєво обмежуючим фактором у забезпеченні державного суверенітету і як наслідок збереження територіальної цілісності. Така залежність, у першу чергу, стосується держав, які не мають суттєвого економічного потенціалу та конкурентоспроможності, а отже і реальної самодостатності і рівності на міжнародній арені.

В межах даного аналізу особливу увагу також варто звернути на те, що порушення територіальної цілісності сучасної держави може відбуватись і без застосування військової сили з боку інших держав. А тому технологія захисту територіальної цілісності сучасної держави з необхідністю має враховувати достатньо індикативний вплив однієї держави або й декількох на її внутрішні процеси, у формі поглиблення деінституціоналізації демократії, загострення національних конфліктів, блокування вирішення етнічних та релігійних питань. Це все певною мірою впливає не лише на порушення цілісності території, але й приводить і до більш радикалізованих форм – «розчленування» [7, с. 388].

Підбиваючи підсумки, не аби яким сучасним здається вислів Цицерона про те, що безкарність породжує злочини. Безкарність та безвідповідальність держави відносно свого суспільства породжує зворотною реакцією останнього – сепаратизм. Небезпечність сепаратизму полягає не тільки в загрозі втратити частину території держави, а й колосальним деструктивним потенціалом щодо дестабілізації ситуації по всій країні. Так, для визначення рівня уразливості держав до терористичних загроз, розробляється глобальний індекс тероризму, відповідно до якого України з 51-го місця (у 2013 році) перемістилася на 21-е місце (у 2018 році) серед 163 держав. Злочини проти основ національної безпеки України сягнули від 8 (у 2013 році) до 428 (у 2018 році). Особливістю організованої злочинності в даних умовах, окрім її збільшення, є її екстериторіальність, тобто можливість діяти на різних територіях (так, наприклад: на тимчасово окупованій території, на території суверенної держави, а також на території країни агресора). Окрім цього збільшуються корупційні злочини (в усіх ешелонах влади та рівні пересічних громадян), майнові, агресивно-насильницькі (при чому поріг агресивно-насильницьких злочинів суттєво знизився), злочини проти виборчих прав, активізується функціонування озброєних незаконних формувань та активної радикальної опозиції.

Таким чином, сепаратизм існує, будучи сам наслідком попередніх причин (як внутрішніх, так і зовнішніх), є причиною, живильним ґрунтом, не тільки для злочинів проти конституційних основ держави, а й для усього злочинного різноманіття.

Список використаних джерел

1. Дівак В. В. Сепаратизм як феномен сучасної політики. Київ: Логос, 2010. 223 с.
2. Аклаев А. Этнополитическая конфликтология. *Анализ и менеджмент*. Москва: Дело, 2005. 471 с.
3. Ідентичність громадян України: стан і зміни. *Національна безпека і оборона*. 2007. № 9 (93). С. 3-9.
4. Лисичкин В., Шелепин Л. Третья мировая (информационно-психологическая) война. М.: Институт социально психологических исследований АСН, 1999. 269 с.
5. Carver M. Long War, Short Peace: The Rise and Decline of Ethnopolitical Conflict at the End of the Cold War. People Versus States. US Institute of Peace. May. 2009. 334 p.
6. O'Prey K. Keeping the Peace in the Borderlands of Russia. Occasional Paper No 23 // Handbook on UN Peace Operations. By

Pamela L. Reed, J. Mathew Vaccaro, William J. Durch. The Henry L. Stimson Center, Wash., D.C., 2015.

7. Дахно О. Ю. Територіальна цілісність як структурний атрибут держави в Умовах глобальної інтеграції. *Збірник наукових праць «Гілея: науковий вісник»*. 2016 Вип. 12 (115). С. 386-390.